

cí prostředek *místo toho* naproti tomu funguje jak uvnitř souvětí, tak přes hranici větných celků.

Cílem tohoto pojednání bylo upozornit na skupinu spojovacích prostředků, které sdílejí strukturu předložka – ukazovací zájmeno *ten*, ale liší se zejména v tom, do jaké míry jsou jejich části v současné češtině vnímány jako samostatné (*zato × mimoto / mimo to × naproti tomu*). Viděli jsme, že spojováním předložky a ukazovacího zájmena *ten*, které odkazuje (nebo alespoň odkazovalo) k některé z předchozích částí textu, vznikají spojovací prostředky, které konkurují tradičním spojkám jako *a, ale*, ale také spojovací prostředky pro některé vztahy základní (*proto* jako základní prostředek pro příčinně-důsledkový vztah, *přesto* jako jeden ze základních prostředků pro vztah připustkový atd.). Ve vzniku nových prostředků pro vyjadřování určitých vztahů můžeme vidět snahu po jasnějším vyjádření – po vyjádření vztahu prostředky, které jsou z hlediska současné češtiny průhlednější, významově více odstíněné.

Pavína Synková

## Když vyjadřování podobné informace víckrát za sebou v psaném textu nevedí

O dobře formulovaném textu platí, že na sebe věty dobře navazují, žádné informace nám nechybí a na druhou stranu se ani zbytečně neopakují. Někdy je však opakování jistého typu naprosto v pořádku, je potřeba danou informaci hlouběji ozřejmit, uvést detail nebo příklad apod. Právě tomuto typu rozvíjení textu se v tomto krátkém zamyšlení chceme věnovat. Zároveň bychom rádi upozornili na to, že rozvíjení textu se neděje jen mezi samostatnými větami, ale i uvnitř souvětí. Na začátek se tedy podíváme na souvětí z poněkud jiného úhlu, než z jakého se na ně učíme dívat už od základní školy – opustíme dělení souvětí na podřadné a souřadné a podíváme se na ně právě z hlediska rozvíjení informace v textu.

Kromě obvyklého členění na souvětí souřadná a podřadná lze totiž vztahy mezi větami v rámci jednoho souvětí dělit i podle toho, zda jedna věta v souvětí stojí na místě nutného doplnění druhé věty (a věty proto nelze od sebe oddělit, aniž by vznikla nesprávná/neúplná česká věta), nebo zda obě části souvětí spojuje vztah, který lze bez problémů vyjádřit i mezi dvěma samostatnými větami. Příklad (1) ukazuje vztah prvního typu – druhá věta (*že se na vás zlobím*) stojí v pozici předmětu slovesa věty první (tedy slovesa *myslet si*), věty není možné rozdělit, protože by tím vznikla neúplná/nesprávná česká věta (*\*Nesmíte si myslet*). Naopak příklad (2) ukazuje vztah mezi větami v souvětí, který lze vyjádřit i mezi samostatnými větami. Vztahy tohoto druhého typu představují spojnici mezi vztahy uvnitř souvětí a vztahy mezi samostatnými větami v textu.

(1) *Nesmíte si myslet, že se na vás zlobím.*

(2) *Kaše byla tak brozně připálená, protože se Adéla při vaření začala do novin. > Adéla se při vaření začala do novin. Proto byla kaše tak brozně připálená.*

Při charakteristice vztahů, které mohou být vyjadřovány jak v rámci souvětí, tak v rámci textu (mezi samostatnými větami), je tradičně v odborné literatuře věnována pozornost především vztahům příčinným, časovým, odporovacím nebo vylučovacím. Vždy se zmiňuje také vztah slučovací. Kromě těchto vztahů se však v textech (i v souvětích) vyskytují i vztahy další. V tomto krátkém pojednání se proto budeme věnovat vztahům, které většinou nejsou komentovány vůbec, ale s nimiž se v textech setkáváme často. Tyto vztahy jsou významově založeny na tom, že se nějaká informace zmiňuje v předchozí části textu vyjadřuje z různých důvodů znovu – dodávají se detaily, obsah je vyjadřován obecněji atd. Těmto vztahům budeme říkat vztahy apoziční, protože jejich významová charakteristika odpovídá významové charakteristice apozice/přístavku mezi jednotlivými slovy ve větě. Příkladem vztahu apozice/přístavku mezi jednotlivými slovy ve větě může být např. vztah mezi slovy *Barbora Špotáková* a *vítězka z Londýna* v příkladu (3) – obě pojmenování označují totéž.

(3) *Barbora Špotáková, vítězka z Londýna, je momentálně asi největší hvězdou české atletiky.*

Pro bližší charakteristiku apozičních vztahů budeme používat údaje získané během označování vztahů ve větě a v textu, které bylo provedeno v Pražském závislostním korpusu (jde o korpus publicistických textů o velikosti asi 1 milion slov, všechny následující příklady pocházejí z tohoto korpusu). Označovány byly vztahy, které jsou signalizovány nějakým spojovacím prostředkem (typicky spojkou jako *a*, *ale*, *nebo*, ale také např. příslovcem jako *potom* nebo částicí jako *vždyt*, *také*, *například*) a vyskytují se buď mezi větami v souvětí, nebo mezi samostatnými větami v textu.

Jak už bylo řečeno, apoziční vztahy jsou významově založeny na tom, že informace uvedená v předchozí části textu je následně vyjadřována určitým způsobem znovu. Podle toho, jaký je vztah mezi informací uvedenou dříve a informací uvedenou poté, můžeme rozlišovat čtyři podrobnější typy apozičních vztahů. Jedná se o uvedení příkladu (exemplifikaci), uvedení detailu (specifikaci), shrnutí (generalizaci) a zopakování víceméně téhož (ekvivalenci).

Při exemplifikaci, jak je patrné už z názvu tohoto vztahu, uvádí následující část textu příklad k informaci, která byla uvedena

v textu předchozím. V příkladu (4) uvádí druhá část souvětí příklad toho, jak se budou řešit problémy s kopačkami u konkrétních hráčů. V příkladu (5), kde se vztah exemplifikace vyskytuje mezi samostatnými větami, vyjadřuje druhá věta příklad toho, v čem jsou zmíněné byty (v textu jde o domovy alergických dětí) lepší než byty ostatní.

(4) *Problémy s kopačkami, na jejichž kvalitu si někteří hráči stěžovali, se budou řešit individuálně – např. Kubíkovi a Šmejkalovi se ušijí boty na míru.*

(5) *Zjistila jsem, že celkově jsou tyto byty lepší než ostatní. Byvají například uklizenější [...].*

Exemplifikace je v češtině typicky vyjadřována spojovacím prostředkem *například*. Dalšími prostředky, které ale nejsou zdaleka tak frekventované jako *například*, jsou spojovací prostředky *třeba*, *mimo jiné* nebo *příčemž*. V textech Pražského závislostního korpusu se exemplifikace vyskytovala častěji mezi samostatnými větami než mezi větami v souvětí (poměr přibližně 4 : 1), můžeme tedy říci, že když uvádíme příklad, děláme to častěji samostatnou větou.

Pro části textu, mezi kterými se vyskytuje vztah specifikace, platí, že následující část textu uvádí detaily k něčemu, co už bylo vyjádřeno. Tak například ve větném celku v příkladu (6) jsou v části za dvojtečkou uvedeny detaily toho, jak přesně obránce Měsíček demonstroval pověrnou českou chytrost, a v příkladu (7) druhá věta konkretizuje, jak v zápase proti Pardubicím nakonec zabral Havířov a co to znamená, že zápas pro Havířov nezačal dobře.

(6) *Poté, co se nejdříve skvěle zorientoval před Ivaníkovou brankou Kastner, demonstroval pověrnou českou chytrost obránce Měsíček: stál na modré a věděl, že přes bránící bradbu spoluhráčům puk do obně nepřibráje, a tak ho tam poslal buzarem o zadní mantinel.*

(7) *Po dvou porážkách ve Frydku-Místku a v Příbrami konečně zabral Havířov, ačkoliv premiéru na vlastním hřišti nezačal dobře. Pardubice se totiž ujaly vedení Pločkovou bombou ve 26. minutě, ale domácí otočili skóre třemi góly v rozpětí dvaceti minut na přelomu prvního a druhého poločasu.*

Specifikace na rozdíl od exemplifikace nemá v češtině žádný typický spojovací prostředek. Nejčastěji je signalizována dvojtečkou nebo pomlčkou (jako v příkladu (6)). Mnohem méně často ji vyjadřují spojovací prostředky jako *totiž, a to* nebo *když*. Všechny tyto prostředky je častěji vyjadřována mezi větami v rámci jednoho souvětí než mezi samostatnými větami (poměr zhruba 3 : 1). Pozorování textů však ukazuje, že tento vztah se v textech velmi často vyskytuje bez jakýchkoli spojovacích prostředků a je typickým vztahem mezi samostatnými větami.

Na rozdíl od specifikace představuje generalizace vztah mezi částmi textu, kde část následující vyjadřuje obecně to, co bylo v předchozím kontextu vyjádřeno konkrétně. Dobře to ukazují příklady (8) a (9).

(8) *V Africe lidé umínají hladem, všeobecně chátrná životní prostředí, někdo se musí postarat o bezprizorní děti – prostě je strašně moc věcí, které tyto peníze potřebují.*

(9) *V případě neúspěchu by byly zastaveny i další, již dříve naplánované kosmické lety chystané na příští dva roky. Každého z plánovaných letů se měl zúčastnit zabitelní kosmonaut. Ve březnu teddy bylo mnoho.*

Nejčastějším spojovacím prostředkem pro vyjádření generalizace je zřejmě *tedy*. Dalšími spojovacími prostředky pak jsou například *tak, takže, zkrátka, prostě* nebo *krátce řečeno*. Jak už vyplývá z povahy vztahu, generalizace je vyjadřována mnohem častěji (poměr samostatnými větami než mezi větami v rámci souvětí (poměr zhruba 9 : 1).

Posledním apozičním vztahem, který zde budeme charakterizovat, je vztah ekvivalence. Je to vztah mezi částmi textu, v nichž je vyjadřována tato informace dvakrát, a to podobně konkrétně/podrobně. Často se k tomuto vztahu přidružuje jistý vysvětlovací aspekt – autor textu něco opakuje jinými slovy, aby čtenář lépe pochopil, o co jde, jak ukazují příklady (10) a (11).

(10) *Protiteroristická jednotka však zasahuje jen tehdy, když jde o akci oprávněnou teroristickou, čili zasahuje jen proti dopředu připraveným násilným trestným činům, jejichž charakter je politický.*

(11) *Notář v tomto řízení vystupuje jako tzv. soudní komisař. To znamená, že ve vztahu k občanům je veřejným činitelem. Občan zde*

*tedy není klientem notáře, ale účastníkem soudního řízení, jehož některé úkony se odehrávají před notářem.*

Stejně jako u generalizace bylo i u ekvivalence nejčastějším spojovacím prostředkem *tedy*. Mezi další spojovací prostředky signalizující ekvivalenci patří například *tak, čili, jinak řečeno* nebo *jinými slovy*. Ekvivalence je častěji vyjadřována mezi samostatnými větami než mezi větami v rámci souvětí (poměr asi 2 : 1), ale může to stejně jako všechny ostatní údaje platit pouze omezeně – Pražský závislostní korpus obsahuje pouze texty publicistické.

Celkově o apozičních vztazích platí, že nejsou signalizovány typickými spojkami, ale spíše výrazy jinými (částicemi, víceslovnými prostředky jako *krátce řečeno, jinými slovy*) nebo pomlčkou či dvojtečkou. Vě srovnání se vztahy příčinnými, časovými, odporovacími i vztahem slučovacím jsou v textech výrazně méně četné, když bereme v úvahu vztahy signalizované spojovacími prostředky. O četnosti těchto vztahů vyskytujících se v textu bez spojovacích prostředků zatím není pro češtinu možné říci nic bližšího. Naším cílem zde bylo na vztahy apoziční v češtině upozornit, alespoň zřejmě je charakterizovat a ukázat tak případy, kdy vyjadřování podobné informace v jednom textu víckrát za sebou vůbec není na škodu, naopak přispívá ke srozumitelnosti textu.

Pavla Sýnková

Z dnešního pohledu je nejasný původ příslovce *bezděky* a od něj odvozeného adjektiva *bezdětný*. Ve staré češtině je *bezděky* i *bez dieky* ve významu ,proti vůli, nedobrovolně, z donucení, zatímco samotné *dieka* má očekávaný význam ,dík, poděkování, vděk'. Bylo také staročeské *vděti*, vřídlně, laskavě, zdvořilě či *vděk, vděk* s významem ,vhod, k spokojenosti'. Že jde o etymologicky stejné slovo, je celkem zřejmé, významový rozpryl však vyžaduje hlubší komentář. Slovo *diek, dieka* je nepochybně přejato z němčiny, blízkost německého *Dank* je evidentní. Hlásková podoba českého slova svědčí o tom, že v době přejetí ještě byly v češtině nosovky (zanikly v 10. století) a také že výchozí německý kořen musel být *denk-*, zdrojem přejetí tedy asi byl plurál *denke, díky*. Slovo ovšem mělo ve staré němčině širší význam – vedle ,díků znamenalo i ,myšlenka, připomenutí, laskavost, vůle, úmysl, je tam tedy prokazatelná souvislost se slovesem *denken* ,myslet'. To lze vysvětlit tak, že ,díků je vlastně ,myšlenka, připomenutí (prokázaného dobrodini)'. Do češtiny tedy slovo přešlo ve významu ,díků, ale také v původním významu ,vůle, úmysl, jak je vidět u staročeského významu slova *vděk* – vlastně ,k spokojenosti někoho, v něčť vůli' a předešlým u našeho *bezděky* ,bez své vůle, proti své vůli'. Je zajímavé, že význam se cestou do nové češtiny poněkud oslabil – z ,proti vůli, nedobrovolně, z donucení' na ,mimovolně, nevědomky, bezmyšlenkovitě, což by dobře korespondovalo s původním německým významem ,myšlenka' (ale na tento vývoj zřejmě němčina žádný vliv neměla). Českým prostřednictvím přešla německá slova také do polštiny, kde máme *dzięku, dziękować, wdzięk i bezdzięki*.

U adjektiva *bezprizorný* Slovník spisovné češtiny uvádí ,jsoucí bez dozoru, zanedbaný, zpuštělý; v běžném užívání však, zdá se, převládá spíš význam ,nikomu nepatřící, opuštěný'. Stejně tak zmíněný slovník nereflakuje podobu *bezprizorní*, která se dnes jeví o něco frekventovanější – můžeme-li soudit podle výskytu v korpusu a internetových vyhledávačích. Původ slova není na první pohled zřejmý, mluví jí možná asociativně spojují s adjektivy jako *provizorní, iluzorní*, což by vysvětlovalo i užití přípony *-ní*. Slovo totiž bylo původně tvrdé adjektivum přejaté z ruského *besprizornyj* ,zanedbaný, bez dozoru, opuštěný'. Do češtiny bylo asi přejato po válce spolu s dalšími rusismy. Připomeňme ještě jeden výraz podobně utvořený – *bezpartijní* z ruského *bespartijnyj*. V tomto případě je ovšem motivace slova zcela průhledná.

Jiří Rejzek

## O fungování výrazu *totiž* v současné češtině

Ač to na první pohled není právě zřetelné, představuje výraz *totiž* prostředek pro češtinu specifický – nemá odpovídající protějšek v příbuzných jazycích (kromě jazyka nejbližšího – slovenštiny) ani nejde o slovo vypůjčené. V současné češtině funguje v poměrně širokém spektru významů. Některé z nich jsou natolik specifické, že při překladu nenacházíme pro výraz *totiž* ekvivalent v cizím jazyce. V tomto krátkém zamyšlení se chceme věnovat fungování výrazu *totiž* z několika různých úhlů pohledu. Hlavní část textu si bude všimnout jeho jednotlivých funkcí v psaných textech, stručněji se zmíníme i o jeho funkci v mluvených textech, jeho slovosledných vlastnostech a možném slovnědruhovém řazení. Než však k charakteristice výrazu *totiž* v současné češtině přistoupíme, bude užitečné udělat krátký exkurz do historie tohoto slova, která je pro nás jako uživatele současné češtiny již naprosto zastřená.

Výraz *totiž* v sobě zahrnuje dvě části – zájmenný základ *to-* a slovesnou část, která původně měla podobu *čtíš*, popřípadě *čtíš*. Jde o tvar slovesa *čtíti* (vědět, cítit, tušit) pro 2. osobu jednotného čísla v přítomném čase (*čtiješ*) nebo v rozkazovacím způsobu (*čtijež*), který prošel hláskovými změnami a přijal podobu *čtíš* a posléze *čtíš*. Tento předchůdce dnešního *totiž* se používal jako vsuvka (podobně jako např. dnešní *myslím*) a postupně se ztratilo povědomí o jeho souvislosti se slovesem *čtíti*. Kromě již uvedených podob měl výraz *totiž* také podoby *čtíšto, točtíš, točtíšto, totíš, točtíš a točtíš*. (Z podoby *točtíš* je zřetelné, že již ve staré češtině se zřejmě spojení výrazu *totiž* se slovesem *čtíti* nepocitovalo. Právě díky ztrátě této souvislosti docházelo ke snahám propojit výraz *totiž* s jinými slovy, která tehdejší mluvčí znali – *tot' a již*.) Postupně se ustálila podoba *totiž*, ostatní zanikly.

Z dokladů všech podob výrazu *totiž* ve Staročeské textové bance i ve Slovníku staročeském Jana Gebauera (výklad najdeme v hesle *čtíš, čtíš*) se zdá, že výraz ve starém jazyce sloužil téměř výhradně

ke zpřesňování již řečeného. Taková užití jsou v příkladech (1) a (2). V prvním z nich se popisuje erb anglického krále pomocí na něm vyobrazených atributů, ve druhém se konkretizuje význam výrazu *obojí*.

- (1) *Prosím, aby mi dal erb krále anglického, totiž orla červeného v zlatém poli za tento kotel, kterýž na svém štítu nesu. (1. polovina 15. století, Staročeská textová banka)*
- (2) *obojí vinen jest, totiž ten, jenž pravdy tají, i ten, jenž lež praví (1468, Staročeská textová banka)*

Ve Slovníku staročeském je uveden pouze jeden význam výrazu *totiž*, a to význam *totéž*, to samé (tento význam je zde přiblížen přes němčinu – jako významový ekvivalent je uvedeno slovo *námlich*).

Pro současnou češtinu je význam výrazu *totiž* popsán v základních slovnících takto: Slovník spisovného jazyka českého uvádí, že výraz *totiž* „vysvětluje, blíže určuje nebo říději omezuje“, a uvádí příklady užití „*znám ho dobře, je to totiž můj spolužák; mluví dobře rusky, byl totiž rok v SSSR; přčtete si první stránku, totiž jen dva odstavce*“. Ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost se rozlišují dvě *totiž*: první je pokládáno za souhrdní spojku a jeho význam je přiblížen tak, že vyjadřuje „zduvodnění, popřípadě vysvětlení“. Uvádějí se doklady „*nerozumím mu, mluví totiž anglicky; nepřinesl to, totiž zapomněl to přinést*“. Druhé *totiž* je charakterizováno jako částice modální vyjadřující „vysvětlení nebo upřesnění a uvádí se jediný doklad „*to je totiž tak*“.

Z tohoto stručného popisu významů výrazu *totiž* je zřejmé, že můžeme rozlišovat nejméně dva typy významu – v jednom výraz *totiž* slouží ke zduvodnění, vysvětlení řečeného, v druhém se s jeho pomocí uvádí tvrzení na pravou míru – opravuje se již řečené. Kvůli obsáhlejšímu pohledu na zkoumaný výraz jsme se obrátili na soubor textů shromážděný v Českém národním korpusu, konkrétně na jeho část, korpus SYN2010 (obsahuje 100 milionů slov). Výraz *totiž* má v tomto korpusu celkem přes 54 tisíc dokladů. Pro naše zkoumání jsme si z nich nechali vybrat 100 náhodných dokladů (existuje tedy riziko, že některé významy nebudou zahrnuty, na druhou stranu všechny hlavní by se objevit měly).

V polovině dokladů (51 %) slouží výraz *totiž* jako signál uvedení příčiny nebo důvodu. Tento význam ukazují doklady (3)–(5).

V dokladu (3) se uvádí příčina/důvod přerušení těžby, v příkladu (4) uvádí autor svůj argument (důvod) pro tvrzení, že „o budoucí svět půjde a musí jít stále více“ a v příkladu (5) zdůvodňuje návštěvu festivalu, proč se jí více líbí vedlejší scény. Při přeformulování ní textu tak, aby příčina/důvod i důsledek byly vyjádřeny v rámci jednoho souvětí, je možné *totiž* užítá v tomto významu nahradit spojkou *protože* (bez spojování vět je to možné pro příklad (5)).

- (3) *Britská těžební společnost BP musela přerušit těžbu na největším ropném poli v USA - aljaském Prudhoe Bay. Ze silně zkorodovaného potrubí totiž začala unikát cenná surovina. (SYN2010)*
- (4) *O tento budoucí svět půjde a musí jít stále více. Lidský život má totiž smysl především z hlediska budoucnosti, tj. z hlediska našich příštích generací. (SYN2010)*
- (5) *„Víc se nám líbí vedlejší scény, u hlavního pódia je totiž brozně moc lidí,“ hodnotila svou první návštěvu festivalu jednaduačtiletá Daniela z Prahy. (SYN2010)*

Druhou nejpočetnější skupinu (36 %) tvoří doklady, v nichž výraz *totiž* slouží sice také vysvětlování, ale jinak, než je tomu u příkladů z první skupiny. U těchto dokladů neuvádí část textu, ve které je užít výraz *totiž*, příčinu jevu nebo důvod tvrzení, ale uvádějí se v ní vysvětlující/doplňující detaily k tomu, co už bylo řečeno. V příkladu (6) se tak uvádí ne příčina toho, proč se profesionálové v odhadu spletli, ale uvádí se důkaz, že se spletli – detail toho, jak moc se spletli. V příkladu (7) zase věta, v níž je užít výraz *totiž*, oztřejmuje formulaci „hrát znovu v syrových podmínkách stodoly“ ve větě předchozí. Tento význam je typický pro české *totiž* – nesdílí ho žádná jiná česká spojka a nedá se přeložit např. do angličtiny.

- (6) *Profesionálové z Goldman Sachs se škaradé spletli, když v polovině letošního roku odhadovali růst cen ropy na 200 dolarů za barel. Na konci minulého týdne se totiž barel prodával za méně než padesát dolarů. (SYN2010)*
- (7) *„Když se to Plastici dozvěděli, byli opravdu nadšeni. Líbilo se jim hrát znovu v syrových prostorách stodoly. V roce 1978 totiž při svém prvním vystoupení u Václava Havla hráli v podobné stodole,“ vysvětluje Jan Tománek z přibylavského filmového klubu, který koncert pořádá. (SYN2010)*

Do třetí skupiny (9 %) isme zařadili doklady, ve kterých část textu, ve které je užit výraz *totiž*, vyjadřuje konkrétně něco, co už je pojmenováno v předchozí části textu obecněji. Na rozdíl od předchozích dvou skupin se zde nic neobhajuje, pouze se uvádí konkrétní vyjádření místo obecného – v příkladu (8) se konkrétně pojmenovávají změny v sociální struktuře, v příkladu (9) jiný způsob kontroly konfliktu a v příkladu (10) se uvádí, jaké zpestření žáky čeká. Všimněme si, že v případech, v nichž je tento význam vyjadřován v rámci jedné věty, je výraz *totiž* užito na první pozici v části textu, kam výraz patří. V předěšlých typech užití se toto postavení nevyskytuje (výraz *totiž* se umísťuje nejdříve za první větný člen). Za povšimnutí stojí také to, že právě tento typ užití byl podle dokladů ve Staročeské textové bance nejobyvklejší pro staročeské období.

- (8) *Spolupůsobily i změny v sociální struktuře, které nástup průmyslové revoluce vyvolával, totiž ubývání konkurenčních schopností malovýrobců vůči tovární produkci.* (SYN2010)
- (9) *Tento rys se během evoluce člověka stal tak důležitým, že dal vzniknout ještě jinému způsobu kontroly konfliktů, totiž předcházení jim v předstihu.* (SYN2010)
- (10) *Đetř ze Základní a mateřské školy v Košetických dnes čeká zpestření výuky. Pro žáčky z mateřinky a školáčky z celého prvního stupně se totiž chystá Pohádkové tancování.* (SYN2010)

Naprosto marginální (1%) byl mezi doklady z korpusu SYN2010 význam, který bychom mohli charakterizovat jako objasnění něčeho, co v textu přímo není vyjádřeno, ale co se vyrozmívá ze situace. Tento význam je typický pro mluvený jazyk – níže uvedený doklad (11) ostatně pochází z části textu, která mluvený jazyk reprodukuje.

- (11) *„V jakých obchodních transakcích?“ zeptala se. „Pral pro ně peníze. Propíral je přes svůj filmový byznys. Jste si jistá, že jste o tom nic nevěděla?“ „Samozřejmě. Potřebuju právníka? **Totiž**, on už mi říkal, že s váma nemám mluvit.“ Bosch se nenučeně usmál a zvedl ruce. „Ne, paní Alisová, nepotřebujete právníka.“ (SYN2010)*

Posledním typem užití (3 %) , který se ve vzorku ukázal, bylo užití výrazu *totiž* v části textu, kde se vyjadřuje oprava. Takové užití ukazuje příklad (12). V tomto typu užití stojí *totiž* na první pozici v části textu, kam patří, ať už je tato část textu částí věty/souvětí, nebo větou samostatnou.

- (12) *„Nemusíte nic dokuzovat,“ upadla mi do řeči. „Proboba Mitchi – **totiž** pane Courtenay – „Mitch úplně stačí,“ řekl jsem [...] (SYN2010)*

Kromě již uvedených skutečností můžeme na základě zkoumání vzorku dále říci, že výraz *totiž* se užívá výrazně více ke spojování samostatných vět (viz např. (3)) než ke spojování v rámci jednoho souvětí (viz např. (5)) nebo jedné věty (viz např. (8)). Ze sta zkoumaných dokladů bylo jen v 16 případech užito výrazu *totiž* ke spojení dvou částí jedné věty nebo jednoho souvětí. Spojovací schopnost výrazu *totiž* se přitom neomezuje pouze na věty těsně vedle sebe – tento spojovací výraz má výraznou schopnost spojovat i větší části textu.

Na závěr našeho pozorování výrazu *totiž* se ještě krátce zmíníme o situaci v mluvené češtině. I mluvená forma jazyka má svůj korpus. Vzhledem k jeho rozsahu (1 milion slov) ho však nelze dobře srovnávat s korpusem češtiny psané SYN2010 (100 milionů slov). V korpusu mluvené češtiny ORAL2008 se vyskytuje výraz *totiž* celkem 271krát. Kromě významů, které byly popsány pro češtinu psanou, se zde vyskytují výrazy *totiž*, které zároveň s jistým signálem, že přijde nějaké ozřejnění toho, co mluvčí tvrdí, slouží také k navázání kontaktu (případně k navázání proudu řeči). Takové užití ukazuje příklad (13).

- (13) *tedle ten jeden naplet normálně, bez nákého rozšíření a třeba ten další už by si zase rozšířil, zase rozšířil, jojojo, třeba každěj ne už čtrvtej, ale třeba každěj pátej, protože ... hmm ... už tam těch kroužků je zase víc. hmm. vono **totiž**, rozumíš, proč by to, proč to musíš rozšířovat? protože takhle by ten počet kroužků byl pořád stejnej. dybys to nerozšířil vlastně.* (ORAL2008)

Všechny významy výrazu *totiž* kromě opravy (jak ji ukazuje příklad (12)) lze poměrně dobře shrnout jako význam vysvětlova-